

Vrienden tegen wil en dank

Wilma Borgman en Max van Weezel

*Vrienden
tegen wil en dank*

De lessen van het tweede kabinet-Rutte

Uitgeverij Balans

Copyright © 2018 Wilma Borgman en Max van Weezel/
Uitgeverij Balans, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden.

Omslag bij Barbara
Omslagfoto Bart Maat/ANP
Foto auteurs Kors de Bruin
Typografie en zetwerk CeevanWee, Amsterdam
Druk Bariet ten Brink, Meppel

ISBN 978 94 600 3810 5

NUR 740

www.uitgeverijbalans.nl

 facebook.com/uitgeverijbalans.nl

 twitter.com/balansboeken

 instagram.com/uitgeverijbalans

 uitgeverijbalans.nl/nieuwsbrief

Inhoud

Inleiding	7
1. De flitsformatie van 2012	17
2. Een helse situatie	26
3. Het verborgen juweel van het kabinet	33
4. Regeren via de U-bocht	41
5. Crisis? Welke Crisis?	50
6. De vriendenclub	62
7. Een kabinet zonder ego's	70
8. Druk, druk, druk	79
9. Nooit meer slapen	89
10. Storm in het hoofd	97
11. Buiten beeld	106
12. De schoonheid van het compromis	115
13. Tot acht tellen	126
14. Pechtolds finest hour	135
15. Een rechte lijn	143
16. De lessen van Rutte II	152
17. Het romantische beeld van Diederik Samsom	164
Conclusie. De kloof tussen de Trêveszaal en de samenleving	175
BIJLAGE 1. Lijst van geïnterviewde bewindslieden	199
BIJLAGE 2. Andere geïnterviewden	208
BIJLAGE 3. Wetgeving kabinet-Rutte/Asscher	210
BIJLAGE 4. Tijdlijn	217

Inleiding

In een benedenzaaltje van de Tweede Kamer stonden twee mannen elkaar te complimenteren. Achter hen prijkte de afbeelding van een levensgrote brug, de Uyllanderbrug bij Amsterdam om precies te zijn. Het waren minister-president Mark Rutte en oppositieleider Diederik Samsom. Ze praatten de pers bij over het regeerakkoord dat ze net met elkaar hadden gesloten. Een bijzonder moment in de parlementaire geschiedenis, want lang hadden hun beider partijen, vvd en PvdA, elkaar als aartsvijand beschouwd. Van die animositeit was niets meer te merken. Rutte: 'De partijen die hier staan zijn heel verschillend, maar feit is dat bij de verkiezingen deze twee partijen het grootst zijn geworden en de kiezer daarmee heeft gezegd: u zult het met elkaar moeten doen. We hebben elkaar in de ogen gekeken en besloten zaken te gaan doen, temeer daar wij er beiden van overtuigd zijn dat dit land te maken heeft met grote problemen die moeten worden aangepakt.'

Samsom: 'Voor u ligt een regeerakkoord dat grote impact zal hebben op iedereen in Nederland. We zullen van iedereen offers moeten vragen in de komende jaren. Maar het regeerakkoord weerspiegelt de zoektocht naar het beste van twee werelden. Het is het resultaat van elkaar wat gunnen, elkaar de hand reiken, bruggen slaan. Niet alleen tussen twee politieke partijen. We zien het ook als onze taak om de bruggen te slaan tussen Den Haag en de samenleving, tussen arm en rijk, jong

en oud, hoog- en laagopgeleid, tussen hier geboren en van ver gekomen, tussen politiek en sociale partners.' Rutte: 'Alles bij elkaar ligt hier een pakket dat evenwichtig is en dat herkenbaar is voor zowel de vvd als de Partij van de Arbeid. Wij realiseren ons dat dit pakket iedereen in Nederland zal raken, dat iedereen het zal voelen. Maar naar onze overtuiging is dat noodzakelijk om ervoor te zorgen dat dit mooie land sterker uit de crisis komt.'

's Avonds, bij *Pauw & Witteman*, omhelsden de liberaal en de sociaaldemocraat elkaar pas goed. Rutte bewonderde in Samsom dat die in zijn vrije tijd als straatcoach en achter de balie bij de sociale dienst had gewerkt, Rutte gaf één dag per week les aan een school in een probleembuurt. Ze deelden een gezamenlijke passie. Een dag na de verkiezingen zaten ze al met elkaar aan tafel, op een geheime locatie (het Haagse appartement van vvd-senator Loek Hermans). Ze committeerden zich aan elkaar.

Het was zo'n idyllisch tafereel dat Lucky tv een geslaagde parodie ten beste gaf van het gesprek in de talkshow. Samsom: 'We sms'ten elkaar in eerste instantie. Zo van: jeetje, spannend.' Rutte: 'Ik sms'te terug: dit zal wel spannend worden.' Samsom: 'En 's avonds zijn we bij elkaar gaan zitten. We zaten tegenover elkaar met een enorme stijve. We gingen naar elkaar kijken en we hebben elkaar voor het eerst helemaal afgetrokken.' Rutte: 'Toen kwam er zoveel passie.'

De leiders van de nieuwe coalitie hadden bij *Pauw & Witteman* inderdaad tegenover elkaar gezeten als twee verliefde kalveren.

Sinds Paars I (1994-1998) was er geen enkel kabinet meer geweest dat zijn termijn helemaal had uitgediend. Paars II, alle kabinetten-Balkenende en het eerste kabinet-Rutte struikelden allemaal voortijdig. Het tweede kabinet-Rutte, dat in 2012

werd gevormd, diende niet alleen zijn hele termijn uit, het werd zelfs het langstzittende kabinet sinds de Tweede Wereldoorlog.

De samenwerking tussen vvd en PvdA begon eigenlijk al voordat de verkiezingsuitslag goed en wel duidelijk was. Op de ochtend van 12 september 2012, de dag van de verkiezingen, kwam het kernteam van de vvd voor overleg bij elkaar. Partijleider Rutte, de fractievoorzitters in Eerste en Tweede Kamer Loek Hermans en Stef Blok en partijvoorzitter Benk Korthals legden de basis voor samenwerking met de vroegere tegenstander. Het land had na jaren van economische crisis stabiliteit en daadkracht nodig, was de gedachte. Daarvoor moest ook de vvd bereid zijn concessies te doen. Zelfs de hypotheekrenteaftrek was voor de liberalen niet langer heilig als de vorming van een nieuw kabinet daarom vroeg.

Toen de contouren van de verkiezingsuitslag in de loop van die avond duidelijk werden, hadden Rutte en Samsom sms-contact met elkaar. De vvd stond op 41 zetels, de PvdA op 40: samenwerking leek onvermijdelijk. Ook toen de sociaaldemocraten uiteindelijk op 38 zetels bleven steken.

Na het onderonsje in het appartement van Hermans volgde op vrijdagavond 14 september topberaad in het Torentje van de premier. Daar waren ook Stef Blok en Jeroen Dijsselbloem bij. Heikele kwesties werden doorgenomen: hebben we nog een derde partij nodig en zo ja, welke? Liefst de sp, zeiden de PvdA'ers. Geen sprake van, oordeelden de vvd'ers. Oké, antwoordden de sociaaldemocraten snel. Rutte II moest geen vechtkabinet worden zoals Balkenende IV, waarin CDA en PvdA elkaar permanent in de haren waren gevlogen. En de kiezers zaten niet op waterige compromissen te wachten. Veel beter was het als de ene regeringspartij op het ene punt haar zin kreeg en de andere partij op het andere. Er zouden standpunten worden uitgeruild, was de gedachte. Ook de ministersposten werden die avond al verdeeld.

Op 5 november 2012 werd het kabinet beëdigd op Paleis Huis ten Bosch. Het gebeurde voor het eerst in het openbaar, al was er een klein akkefietje: de ceremonie vond plaats toen de uitzending van de NOS nog niet was begonnen. Dus moest de beëdiging over.

Rutte II begon met een ruime meerderheid in de Tweede Kamer, maar met onvoldoende steun in de senaat. Dat werd aanvankelijk niet als probleem gezien. Verkenner Henk Kamp had op vrijdag 14 september alle fractieleiders uit de Tweede Kamer bij zich ontboden en hun de vraag voorgelegd of het nieuwe kabinet per se een meerderheid aan de overkant van het Binnenhof nodig had. Alleen Emile Roemer van de SP en Jolande Sap van GroenLinks gaven te kennen dat de coalitie op vruchtbare samenwerking met de hele Staten-Generaal moest kunnen rekenen. Alexander Pechtold van D66 en Arie Slob van de ChristenUnie hielden zich op de vlakte. Sybrand Buma van het CDA stelde zich tegenover Henk Kamp constructief op: als het kabinet goede voorstellen deed, zou hij die steunen. Dat kwam wel goed, dachten ze bij VVD en PvdA. Het kwam niet goed. In werkelijkheid koos Buma ondubbelzinnig voor een oppositierol. Hij was geen moment van plan geweest Rutte en Samsom uit de brand te helpen.

Minister Stef Blok van Wonen en Rijksdienst was de eerste bewindsman die met zijn kop tegen de muur liep, toen hij begin 2013 op zoek was naar steun voor zijn Woonakkoord (beperking van de hypotheekrenteaftrek, verhoging van de huren voor 'scheefwoners' en invoering van een heffing op woningcorporaties). Blok moest het uiteindelijk niet van het CDA hebben, maar van D66, de ChristenUnie en de SGP.

Het Woonakkoord, dat het kabinet 1,7 miljard euro opleverde, was het eerste akkoord van vele. Het motto 'Bruggen slaan', eerst nog bedoeld om de kloof tussen rijk en arm en jong en

oud te dichten, kreeg al snel een heel andere vertaling: deals met oppositiepartijen en sociale partners die de coalitie van een meerderheid in de Eerste Kamer moesten verzekeren.

Na het Woonakkoord van 13 februari 2013 werd op 12 april het Sociaal Akkoord gesloten. Kabinet en sociale partners spraken met elkaar af het ontslagrecht later te versoepelen dan in het regeerakkoord stond, de beperking van de duur van de ww te verzachten, een eind te maken aan doorgeschoten flexwerk en schijnconstructies te bestrijden waarbij werknemers uit vaste dienst werden ontslagen om later weer ingehuurd te worden als tijdelijke kracht. Volgens de premier was er sprake van een historisch moment. ‘Koop toch die auto, koop toch dat huis’, riep hij de consumenten die de hand op de knip hielden toe.

Twee weken later, op 24 april, was er het Zorgakkoord. Daarin werd afgesproken dat de lonen in de zorg licht mochten stijgen, maar dat andere financiële extraatjes werden geschrapt. Omdat de kabinetsplannen betekenden dat veel mensen in de zorg hun baan verloren, werd 100 miljoen beschikbaar gesteld om mensen naar ander werk te begeleiden. Andere maatregelen, zoals de bezuinigingen op de thuiszorg, werden verzacht.

Op 19 september volgde het Onderwijsakkoord. FNV-bond AOb weigerde zijn handtekening te zetten omdat hij de afspraken te mager vond. Dezelfde maand werd onder regie van minister van Economische Zaken Henk Kamp het Energieakkoord gesloten. Veertig organisaties, van VNO-NCW tot Greenpeace, namen de verplichting op zich om te streven naar 14 procent hernieuwbare energie in 2020.

Op 11 oktober volgde het Herfstakkoord met D66, ChristenUnie en SGP, die de coalitie aan een meerderheid hielpen voor de begroting voor 2014. Vanwege het zwarte gordijn dat was opgehangen in het zaaltje van het ministerie van Financiën kreeg het in de wandeling de naam Crematoriumakkoord.

De akkoordenbrij vormde voor veel mensen het bewijs van de wankelende basis van Rutte II. Ook binnen de coalitie geloofde niet iedereen dat het kabinet dit lang kon volhouden.

Dat het toch lukte, was voor een groot deel aan de wendbaarheid van premier Rutte te danken. Zijn eigen VVD-ministers klaagden geregeld dat hij coalitiepartner PvdA en de constructieve oppositiepartijen te veel tegemoetkwam. De liberale fractieleider Halbe Zijlstra maakte er geen geheim van dat hij grote moeite had met het Sociaal Akkoord en met de nieuwe steunoperatie aan het bankroete Griekenland in 2015. In de wandelgangen werd gemopperd dat de premier 'buigzaam was als riet'. PvdA-bewindslieden als Ronald Plasterk, Lilianne Ploumen en Sharon Dijksma droegen Rutte juist op handen. Hij was er als je hem nodig had, zonder dat hij probeerde je portefeuille naar zich toe te trekken.

Rutte had een methode ontwikkeld om aanvaringen in de ministerraad zo veel mogelijk te voorkomen: op maandag overlegde hij met vicepremier Lodewijk Asscher en de fractieleiders Zijlstra en Samsom, op dinsdag lunchte hij met Asscher, op donderdag dineerde hij met de VVD-bewindslieden. Besluiten werden voorbereid in de onderraden van de ministerraad. Dreigde er een botsing tussen twee bewindslieden, dan ontbood hij de kemphanen bij zich. Er werd zoveel voorwerk verricht dat de plenaire kabinetsvergadering op vrijdag meestal rimpelloos verliep. Nadeel van die werkwijze was dat de regeringsfracties weinig meer konden inbrengen als de coalitietop (Rutte, Asscher, Zijlstra en Samsom) tot een compromis was gekomen. Zijlstra en Samsom bewaakten streng de fractiediscipline. Rutte II was een weinig dualistisch kabinet.

Heeft het tweede kabinet-Rutte zijn doel waargemaakt? Het land stond er op het eind economisch en financieel gezien stukken florissanter voor dan aan het begin van de kabinets-

periode. Het begrotingstekort, in 2012 nog boven de 4 procent, was in een begrotingsoverschot omgeslagen. De economische groei bedroeg 2,5 procent. De werkloosheid was gedaald tot onder de 400.000. De staatsschuld kwam uit op 53,7 procent van het bruto binnenlands product, ruim onder de Europese norm van 60 procent. 'We zijn sterker uit de crisis gekomen,' kon minister Dijsselbloem van Financiën de Tweede Kamer met gepaste trots melden.

Maar het regeerakkoord ging niet alleen over het herstel van de economie. Het vertrouwen in de politiek moest worden hersteld, er moest en zou een stabiele regering komen die een eind zou maken aan de traditie dat bijna om de twee jaar nieuwe verkiezingen werden uitgeschreven. Zeker binnen de top van de coalitie bestonden de rotsvaste overtuiging dat het land sterker uit de crisis moest komen en de ijzeren wil om elkaar 'vast te houden'. Zelfs helemaal aan het eind van de kabinetsperiode lukte dat laatste: toen Asscher, die Samsom in december 2016 als partijleider was opgevolgd, dreigde het demissionaire kabinet op te blazen als er geen geld kwam om de salarissen in het basisonderwijs te verhogen, liep het met een sisser af. De vvd reageerde aanvankelijk getergd ('Zo gaan we niet met elkaar om, Lodewijk'), maar na een paar dagen overleg ontsnapte de coalitie voor de zoveelste keer op miraculeuze manier aan een bijna-crisis. Zoals ook de 'Mali-affaire', die zich begin oktober 2017 rond Jeanine Hennis afspeelde, tot een ministerscrisis beperkt bleef.

Bijna-crises deden zich overigens met enige regelmaat voor: vlak voor het Herfstakkoord toen het kabinet op het nippertje werd gered door de oppositie, eind 2013 toen het Woonakkoord door toedoen van PvdA-dissident Adri Duivesteijn dreigde te stranden in de Eerste Kamer, vlak voor de kerstvakantie van 2014 toen drie PvdA-senatoren de Zorgwet van Edith Schippers torpedeerden, in april 2015 toen de emoties hoog opliepen over de opvang van uitgeprocedeerde asiel-

zoekers, en zo'n beetje de hele kabinetsperiode over het gestuntel van de vvd-bewindslieden Opstelten, Teeven en Van der Steur op het ministerie van Veiligheid en Justitie.

Waar het financieel-economische deel van de missie van Rutte II als geslaagd kan worden beschouwd, geldt dat zeker niet voor die andere doelstelling: het herstel van het politieke vertrouwen. De Tweede Kamerverkiezingen van 15 maart 2017 liepen voor de PvdA op een dramatische nederlaag uit: 29 zetels verlies. En het zou een misvatting zijn om te denken dat het electorale drama zich tot de PvdA beperkte. Met 8 zetels verlies was de uitslag ook voor de vvd niet best. Dat binnen die partij toch opluchting heerste, kwam vooral doordat de vrees dat het CDA van Sybrand Buma de grootste zou worden niet werd bewaarheid. Op de uitslagenavond in het Haagse World Trade Center was campagneleider Tamara van Ark zichtbaar opgelucht toen om 9 uur 's avonds de eerste exitpoll 31 zetels voorspelde: de vvd zou de grootste partij blijven. Het is niet vergezocht om te denken dat de rel rond de Turkse minister Kaya, die in het weekend voor de verkiezingen door de regering het land uit was gezet, een doorslaggevende rol heeft gespeeld: een dag eerder stond de vvd nog maar op 24 tot 28 zetels in de Peilingwijzer, het gewogen gemiddelde van alle peilingen dat door de NOS wordt gebruikt.

Weinig waardering van de bevolking, maar wel van zichzelf: de bewindspersonen van Rutte II vinden stuk voor stuk dat ze een enorme klus hebben geklaard. Meer dan 1750 dagen geregeerd, 16 miljard bezuinigd (boven op de 30 miljard die voortvloeiden uit het regeerakkoord van het eerste kabinet-Rutte en het Lenteakkoord tussen vvd, D66, ChristenUnie en GroenLinks van april 2012, en die nog voor een groot deel moesten worden uitgevoerd), drastische hervormingen doorgevoerd, de uit de hand gelopen vluchtelingenaantallen teruggebracht, de economische groei gestimuleerd. Op Prinsjesdag

2017 liet het kabinet-Rutte/Asscher een geraamde groei van 2,5 procent achter. Terwijl een paar jaar geleden nog werd voorspeld dat groeicijfers van meer dan 1 procent waarschijnlijk nooit meer zouden voorkomen.

Ze hebben keihard gewerkt, hun privéleven op een laag pitje gezet, vrienden en familie jarenlang niet gezien, maar het is het waard geweest, vinden de bewindspersonen zelf.

Maar was de samenwerking tussen liberalen en sociaaldemocraten niet toch een brug te ver?